

Pavel Blattný

Nové poznatky k portrétu Markéty Františky Lobkowicz, rozené Dietrichstein

Název: portrét Markéty Františky Dietrichsteinové Lobkowiczové

Technika: olejomalba na plátně

Rozměry: výška 270 cm, šířka 187 cm

Autor: neznámý

Datace: 1616 až dvacátá léta 17. století

Majitel: Regionální muzeum v Mikulově

Restauroval: Mgr. Pavel Blattný, ak. malíř, Bc. Čeněk Jirásko

Popis stavu před restaurováním

Plátno bylo přibité na napínací rám po obvodu skrze malbu zrezivělými hřebíky. Ve spodní části bylo jak původní, tak dublovací plátno prožráné červotočem – podlepení bylo provedeno v 19. století pomocí kleistru – směsi mouky a klišu. Obě plátna byla zvlněná, zvětřalá, potrhaná po obvodu, podlepení již nebylo funkční. Malba byla místy zpráškovatělá, uvolněná, místy odpadlá, rozpraskaná nejen při okrajích, ale i v ploše. Za minulé opravy byla malba souvisle přemalována – povětšinou bez vytmelení odpadlých míst, přemalby byly položeny přímo na plátno – olejovou barvou, která místy zmatněla. Silná povrchová špína a zažloutlý slepý lak činily malbu špatně čitelnou. Při manipulaci uvolněná malba odpadávala, stav bylo nutno označit za havarijní. Napínací rám prožraný červotočem byl bez klínů, nevyhovující, bylo jej nutno nahradit rámem novým – klínovým.

Postup prací

Malba byla zajištěna ochranným přelepem. Po odstrojení z napínacího rámu bylo odstraněno dublovací plátno a zadní strana byla zbavena lepu a špín. Po napaření a vyrovnání původního plátna na elektrickém vakuovém stole byla provedena rentoiláž – podlepení na nové plátno. Po navinutí na válec byl obraz vypnut na nový napínací rám a malba byla po sondáži zbavena veškerých přemaleb. Následovalo vytmelení odpadlých a poškozených míst křídovým tmelem přibarveným do tónu obrazového podkladu. Po začistění tmelů a podlakování byla provedena lazurní vrstvená retuš poškozených míst. Na závěr byl povrch konzervován nátěrem damarového laku s příměsí běleného vosku.

Práce byly provedeny v roce 2005. Stav před restaurováním, postup prací a stav po restaurování byl zdokumentován barevnou fotografií. Restaurátorská dokumentace byla předána muzeu v Mikulově. Po ukončení restaurování byl obraz Markéty Františky převezen do Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, kde je vystaven spolu s jejím restaurovaným pohřebním oděvem v expozici textilu. Po ukončení zápůjčky bude portrét i pohřební oděv začleněn do expozice Galerie Dietrichsteinů mikulovského muzea.

Poznámky

Jak bylo zmíněno, za minulé opravy v 19. století nebyl obraz pouze podlepen, ale souvisle přemalován, včetně nápisu. Přemalby byly provedeny olejovými barvami v souladu s dobovým vkusem – v měkkém typu klasicistního až nazarénského stylu. Podle archivních dokladů by autorem přemaleb mohl být vídeňský malíř Franz Ampichl, kterého koncem třicátých let 19. století zaměstnával kníže František Josef Dietrichstein mimo jiné jako restaurátora malířských děl, nápisů na obrazech i rámu. Ampichlovi byla zaslána celá řada obrazů do Vídně, roku 1838 pracoval přímo na mikulovském zámku.¹

Provádění sond do laků a přemaleb z minulých oprav. (foto autor článku)

Restaurování odkrylo skutečnou podobu Markéty Františky. Po sejmutí přemaleb se obličej změnil nejen v barevnosti inkarnátu, ale i ve výrazu a modelaci tváře. K výrazným změnám došlo také po sejmutí přemaleb ve vlasech – objevily se další drobné šperky, část čelenky, byla odkryta detailní autentická malba límce, krajek na rukávech, objevil se vzor látky na šatech a pláští a inkarnát rukou. Kapesník, který Markéta drží v ruce, byl za zmíněné opravy pastózně přemalovaný, nyní je bohatší o původní krajkou na lemu. K velké změně došlo rovněž i po sejmutí přemaleb na drapérii závěsu – provedení záhybů je nyní energičtější v pohybu i neobyčejné plasticitě.

Restaurování přineslo tedy nejen záchranu ohroženého díla, ale malba byla rehabilitována zejména z hlediska autenticity. Po cca 160 letech, kdy byl portrét přemalován, je možno opět posoudit malbu v její originální podobě z počátku 17. století. Další badatelská práce však teprve začíná.

Poznámky k problematice rodových galerií portrétů členů šlechtických rodů 16.–18. století

Rodové galerie představují závažné kulturněhistorické a uměleckohistorické dědictví minulých dob. Poskytují nám důkazy o kontinuitě rodů a činnosti umělců pro tyto rody a můžeme na nich pozorovat typové a stylové proměny. Rodové portréty odrážejí specifické přístupy k portrétní malbě. V průběhu staletí byly starší poškozené portréty nahrazovány kopiiemi, pro potřeby dědiců se soubory předků dále zpětně doplňovaly a rozmnožovaly. Orientovat se v těchto souborech je značně obtížné. I z hlediska techniky malby nelze ještě větší množství portrétů přesněji datovat. Rychlost proměn malířské techniky byla nepochybně nižší než ta, s jakou narůstala potřeba dalších a dalších kopií. Materiály, s nimiž se pracovalo – plátna, pigmenty, pojidla, se mnohdy používaly po generace beze změn také díky dílenské tradici. Datování derivátů a jejich eventuálních předloh je proto velmi obtížné. Mnohdy se předlohy a první generace kopií zničily a dnes víme o jejich existenci jen z kopií pořízených až v 19. nebo i ve 20. století.

V 17. a zejména v 18. a 19. století byly často k portrétům připojovány nápisy a celé legendy o skutečnosti a povaze portrétovaného. Nápisy obsahující seznamy hodností a zásluh jsou zpravidla doprovázeny erby. Často byly také starší portréty opatřeny novou legendou a jménem zcela jiné osoby, neboť o osobě portrétovaného se ztratilo povědomí.

Nesmíme zapomenout, že obrazy byly na chodbách či jiných prostorách zámků vystaveny mnohdy extrémním klimatickým změnám anebo byly při transportech či přenášení, požárech atd. často poškozeny. Musely být opravovány, čištěny, defekty nebyly restaurovány podle dnešních památkových hledisek, celé partie byly při těchto opravách často přemalovávány. Mnohdy se starší podobizny záměrně „převlékaly“ do „modernějších“ šatů a účesů. Doklady o těchto proměnách poskytují restaurátorské zprávy z dnešních dob, pokud jsou díla restaurována.² V minulých staletích se opravy většinou nezaznamenávaly.

Širší souvislosti a otázky spojené s mikulovským portrétním souborem

Portrét Markéty Františky je součástí dochované dietrichsteinské obrazové sbírky, která v současnosti obsahuje 54 portrétů včetně podobizen členů rodu Habsburků, členů dalších šlechtických rodů a dosud neurčených osob. Z tohoto souboru portrétů představuje celkem 33 obrazů členy knížecí rodiny Dietrichsteinů a 8 obrazů členy hraběcích linií Dietrichsteinů.

Při restaurování souboru těchto portrétů, které probíhá již pátý rok, se vyskytly obdobné problémy jako u portrétu Markéty Františky Dietrichstein. Obrazy byly v minulosti poškozeny nejen špatným zacházením a neodbornými opravami a přemalbami, ale některé navíc i cílenou vědomou destrukcí. U části portrétů byly mimo zmíněné defekty

Stav před restaurováním. (foto autor článku)

(odpadlá, zpráškovatělá malba, trhliny, přemalby z různých období) např. vypíchané či vystřelené oči, obrazy byly poškozeny řezy v oblasti srdce, hrudi, břicha, případně byly bajonetem prořezány křížem v celé ploše. Tato poškození pocházejí z doby konce druhé světové války, kdy byl zámek ve frontové linii a byl z velké části vypálen.

Stav po restaurování. (foto autor článku)

Do dnešní doby bylo restaurováno 30 portrétů – velká část z nich je vystavena v nedávno otevřené portrétní galerii v mikulovském muzeu. Tato díla byla fotograficky zdokumentována, což poskytuje podklady pro další uměleckohistorickou analýzu a umožní srovnávání s díly vídeňských dvorských malířů.

Detail tváře na počátku procesu odstraňování přemalby obličeje a vlasů. (foto autor článku)

U řady mikulovských portrétů včetně podobizny Markéty Františky je totožnost portrétované osoby známá, u některých zůstává totožnost stále hypotetická. Zbývá také otázka autorství, a to nejen u portrétu Markéty Františky, ale u celého souboru portrétů předků s nápisy ve spodní části, které byly určeny pro velký sál mikulovského zámku. Ani jeden ze série těchto obrazů není signován.

Stav po restaurování s původní podobou tváře portrétované šlechtičny. (foto autor článku)

Výzkum aristokratického portréru 16.–18. století, určování identity portrétovaných osob a určování autorů maleb jsou náročné z mnoha hledisek. Především je potřeba citovat badatelku I. S. Němilovovou: „Identifikace starého portréru je práce jemná a složitá. Potřebujeme k ní porovnávací materiál, literární prameny a mnoho dalších věcí. Především však musíme mít stále na paměti – ani jedna listina, ani jedna rytina, ani jedno svědectví současníka

nám nemohou zaručit úplnou jistotu, že jsme osobnost portrétovaného identifikovali správně. Velmi opatrně musíme používat i srovnávací rozbor portrétů, o kterých se domníváme, že představují tu samou osobu. Je potřeba počítat s dobovým ideálem krásy, ušlechtilosti, s typem tváře, které s oblibou portrétoval určitý malíř, s osobním vkusem modelu a mnoha dalšími faktory.⁴³

Průzkum mikulovských portrétů již probíhá, autor tohoto příspěvku ve spolupráci s historičkou umění Petrou Medříkovou a heraldikem Petrem Tybitanzlem provedl již základní průzkum některých obrazových souborů na vybraných českých hradech a zámcích, ve Vídni, Salzburgu a na zámku Ambras. Další úkolů je však mnoho – zbývající ohrožené malby je zapotřebí zrestaurovat; je třeba shromáždit značné množství srovnávacího materiálu, nejen maleb, ale i portrétů grafických. Při rozšiřování databáze portrétů se ovšem potkáváme s řadou problémů. Je nutno pořídít dobré snímky maleb jako celku a rovněž i detaily malířských rukopisů, což je v instalacích zámků, kde malby není možno mnohdy ani svésit, velmi náročný úkol. Navíc jsou obrazy často nerestaurované, pokryté prachem, přemalbami atd.

Cíle našeho výzkumu lze formulovat do několika vět. V kolektivní spolupráci týmu restaurátora, uměleckého historika a heraldika se chceme pokusit u neurčených a nesignovaných mikulovských portrétů určit jejich totožnost. U většiny maleb se pokusíme přesněji je zadatovat, zhodnotit jejich uměleckou kvalitu a určit malířský okruh, ve kterém vznikly. Pokud nám to umožní průkazný srovnávací materiál a další prameny, pokusíme se určit autorství maleb nebo alespoň určit autorství hypotetické.

V tomto úsilí máme podporu vedení mikulovského muzea a rakouské nadace JANI-NEUM – Institut zur Förderung von Wissenschaftlern und Künstlern aus Ost- und Mitteleuropa ve Vídni, která nám na příští rok přidělila stipendium na studium aristokratického portrétu v Rakousku. Vedle zmíněných institucí jsme se setkali s podporou i na četných českých a moravských zámcích, které nám umožnily přístup ke srovnávacímu materiálu. Lze jen doufat, že v započaté práci s tímto zajímavým portrétním souborem nám bude umožněno pokračovat.

Poznámky:

¹ Medříková, Petra: Portrétní galerie rodu Dietrichsteinů na zámku v Mikulově. Nepublikovaná diplomová práce FF MU. Brno 2002.

² Blatný, Pavel a kol.: Valdštejská obrazárna v Chebském muzeu. Katalog. (katalog je přístupný na internetových stránkách www.valdstejskaobrazarna.com)

³ Němilovová, I. S.: Tajemství starých obrazů. Praha 1975.